

BOEKBESPREKINGEN

Boekbespreking & enige toevoegingen

Adriaan W. Vliegenthart

HET LOO een paleis als museum; journaal van een restauratie.

ISBN 90-805046-1-0.

Prijs: € 31,50.

De intentie van de schrijver van het boek *Het Loo een paleis als museum* is te willen informeren over de beweegredenen en feitelijke uitgangspunten voor herstel en reconstructie van Paleis Het Loo e.o. tussen 1968-1999. De restauratie van kasteel 't Oude Loo duurde van 1970-1976. In 1971 werden de Garage en in 1972 de Stallen voltooid. De restauratie en reconstructie van het paleis en de tuinen had tussen 1977 en 1984 plaats. Dr. Ad Vliegenthart was directeur van Rijksmuseum Paleis Het Loo, tegenwoordig Paleis Het Loo Nationaal Museum, van 1 april 1972 tot 1 juli 1999.¹

Na een inleiding volgen drie hoofdstukken; Voorbereiding 1968-1977, Uitvoering 1977-1984, Completering 1984-1999. De werkzaamheden resulteerden o.a. in reconstructie van de formele tuin en in de paleis - vertrekken die de verschillende oranje-vorsten tot thema hebben. De restauratie was in 1984 voltooid en 20 juni van dat jaar volgde de opening voor het publiek.

Doorlopend per jaar worden de gebeurtenissen behandeld. Met de tekst en de foto's van hoge kwaliteit is een goed overzicht te krijgen ten aanzien van allerlei deelonderwerpen zoals bijvoorbeeld de dolfijnsprong; teruggevonden in 1972 ... vondst-verleden-restauratie-heden. Het inwisselbare en veelzijdige van het gebruik van het modellenboek van Daniel Marot wordt getoond, waar de grenzen van huis en tuin in elkaar overgaan; het gebruik van motieven van een ontwerp voor een parterre als motief voor de uitwerking van een plafond en een ontwerp van een appliqué als motief bij de invulling van een lambrisering.²

Bij het jaar 1984 zijn vele overwegingen en details over stoffen, wandbespanningen en de bedden van Koning Stadhouder Willem III te vinden, terwijl bij 1999 de gelukkige ontknoping van een jarenlange nogal bijzondere interpretatie over de betekenis 'aurora damast' wordt gemeld.³

Nadruk wordt gelegd op Het Loo van de 17de eeuw en onbezorgd wordt een beeld gegeven van de sloopwerkzaamheden van latere toevoegingen. Bij 1976 staat vermeld: *Opvallend was dat de tegenstanders van de restauratieplannen de nieuwe museale bestemming van het paleis van ondergeschikt belang achtten en deze niet of nauwelijks in hun beschouwingen betrokken.* Een van deze tegenstanders schreef indertijd: *In plaats van Marots rijke uitmontering kwam de grootste eenvoud... . Deze eenvoud, zo eigen aan ons Koningshuis, moge dan bij het herstel van Het Loo niet over het hoofd gezien worden; integendeel zij behoort de grondgedachte voor het herstel te worden.* Deze visie had kunnen samengaan met een museale bestemming.⁴

In het in het boek aangehaalde decembernummer 1977 van het maandblad *Groen* werd geschreven dat het opmerkelijk was te constateren dat Nederland geen enkele tuinarchitectonische expert meer had, terwijl op dezelfde bladzijde (46) het rapport van Boer Copijn en Temminck Groll over het park van Het Loo genoemd wordt. Prof. Dr. D. Hennebo en R. Pechère worden als bij uitstek deskundig betiteld (en wij weten wie zij zijn) maar in 't licht van de constatering van *Groen* is 't de vraag of er toen in Nederland wel iemand was die de expertise had om een en ander te kunnen beoordelen?

H.C. Bouma's geciteerde analyse uit zijn doctoraalscriptie uit 1997: *Mijn laatste conclusie luidt dan ook dat het hevige debat over de manier waarop paleis Het Loo zou moet worden gerestaureerd geen enkel doel gediend heeft, mag als beginnersfout vergeven worden; het is helaas in deze context volstreekte flauwekul.*⁵

Bij verschillende visies en bij wat de belangrijkste restauratie van de 20ste eeuw in Nederland zou worden, was en is debat noodzakelijk en zinvol. De mate van effectiviteit en succes van een dergelijk debat staat in een recht evenredige verhouding tot de kennis van zaken en de evenwichtigheid van de deelnemers.

Bouma's *Er is geen waarheid in deze kwestie* met D. Lowenthals geciteerde, *To describe or proscribe how to treat the past is pointless, for our view of it is determined by everything we are and do* zijn meer van toepassing bij deelonderwerpen van de restauratie/reconstructie, bijvoorbeeld de gang van zaken m.b.t. de Venusfontein.⁶

Omstreeks 1983 ontstond verschil van mening tussen de architect Ir. J.B. baron van Asbeck en de museumdirectie over welke tritonen in de fontein toegepast moesten worden. Of te kiezen (architect) voor afgietsels van de 18de eeuwse triton van Barthélémy Guibal (1699-1759) afkomstig van de Amphritrefontein op de Place Stanislas te Nancy (F) of kiezen (museumdirectie) voor afgietsels van de eind 17de eeuw vervaardigde triton van Caius Gabriel Cibber (1630-1700) afkomstig van Chatsworth, Derbyshire (UK). Het voornaamste bezwaar van de museumdirectie was dat de triton van Nancy te 18de eeuws was, de architect vond de triton van Chatsworth te statisch en streefde een meer eleganter beeld na dat voorkomt op een van de gravures. Onder toezicht van beeldhouwer A. Slinger werd het gipsmodel van de triton van Nancy aangepast en gerepareerd voor dat doel.

Door ingrijpen van de minister van WVC op 6 juni 1984 werden de tritonen van Nancy in de Venusfontein geplaatst en bleef een vrijwel lege Venusfontein bij de opening 20 juni achterwege. Afbeelding 324 met het onderschrift 'Venusfontein met Tritonen en vier zwanen, juni 1984' toont de situatie van juli 1988 toen de Britse vorstin H.M. koningin Elisabeth II Het Loo met een bezoek vereerde en slechts de sokkel van Venus nog de uitmonstering had van juni 1984. De tritonen van Nancy zijn nergens afgebeeld.⁷

Dat besluiten en wetenschappelijke argumenten soms door persoonlijke percepties worden beïnvloed blijkt uit de interpretatie van de mix van 17de en 18de eeuwse motieven die de tuin van Het Loo is. De 18de eeuwse plattegrond (± 1730) van Ch.P. van Staden (1688-1762) heeft als uitgangspunt voor de reconstructie gediend. De boventuin is daardoor voorzien van een vroege (oorspronkelijk mogelijk een van de vroegste in de Nederlanden) rococoaanleg. Binnen deze vroeg 18de eeuwse sfeer zijn de tritonen van Nancy niet ondenkbeeldig, evenals dat het geldt voor de laat 17de eeuwse oriëntatie van de huidige opstelling.⁸

Het boek beslaat 230 bladzijden waarvan ongeveer de helft met foto's. De resterende bladzijden met tekst bevatten zeer veel informatie. Daarom is mogelijk Cascade voorzitter Carla Oldenburger-Ebbers, als biohistorica lid van de commissie van deskundigen die de restauratie van de tuin begeleidde, alleen te vinden bij een noot van het jaar 1978. Het oudste lid van Cascade mw. Louise van Everdingen-Meyer krijgt nog een mooie vermelding bij de behandeling van 1980, maar zij was ook lid van de werkgroep historisch onderzoek, haar bijdrage leverde haar toen zelfs de erenaam 'LOOise' op.⁹

Een omissie is het niet vermelden (1987) van K.J. van Nieukerken als ontwerper van de treillages achter de cascades in de benedentuin. De treillages werden vervolgens door het museum in eigen beheer vervaardigd. K.J. van Nieukerken was tot 1984 werkzaam voor de architect en vervaardigde later het ontwerp en gedetailleerde werktekeningen. Een bijzonderheid is dat een familielid J.J. van Nieukerken (1854-1901) vóór hem werkzaam was op Het Loo, o.a. als ontwerper van de huidige Wilhelminazaal.¹⁰

Zijn werkzaamheden bij de reconstructie van de tuin verdienen genoemd worden. Volgens Walter Harris is Daniël Marot (1661-1752), die hij *a very ingenious mathematician* noemt, de ontwerper van de 17de eeuwse tuin. Jhr. Dr. H.W.M. van der Wijck spreekt van de *Meester van Het Loo* en Dr. E. de Jong ziet Hans Willem Bentinck graaf van Portland (1649-1709) als belangrijkste vormgever van de tuin. Wie de ontwerper

van de 17de eeuw is blijft onduidelijk. Ten aanzien van de *Meester van Het Loo* van de 20ste eeuw behoeven er geen misverstanden te zijn; J.B. van Asbeek was de architect, A.W. Vliegenthart was de directeur en K.J. van Nieukerken de ontwerper van de reconstructie van de formele tuin.¹¹

Het *journaal van een restauratie* van A.W. Vliegenthart is een veelzijdig boek over een veelzijdige restauratie voor een veelzijdig museum. Het boek geeft, vaak gedetailleerd, inzicht in de visie en motieven van een van de belangrijkste beslissers bij het beheer en de ingrijpende restauratie Het Loo gedurende die jaren.

Het Witte Loo, de pleisterlaag, die als symbolische patinalaag het werkelijke leven van Willem I, II en III, Emma en Wilhelmina weerspiegelde, maakte plaats voor baksteen die het verleden van de 17de eeuw en het heden, het museum, vertegenwoordigt.¹²

In het paleis ontstonden mooie en soms minder mooie kamers doordat (kunst)historische motieven de inrichting bepaalden. De tuin toont een wereld die nergens meer in Nederland te beleven was. De tuin was ook een innovatief project; de afgietsels met moderne materialen van de beelden, vazen, de colonnade, bassins en fontein met het bijzondere gesloten waterbeheersingssysteem, ja was zelfs het startpunt van de hernieuwde zegetocht van de buxus in Nederland.¹³

De belangrijkste fase van het directeurschap van de auteur zijn de jaren 1984-1999, aangeduid met *completering*. Zijn *persoonlijk* beheer, een stijl niet zonder moeilijkheden, werd het leidende principe bij de verdere ontwikkeling van het museum. Een stijl waar de actualiteit, (kunst)historische motieven, nauwe betrokkenheid met bijzondere aandacht voor kwaliteit en representatie met elkaar werden verbonden en waarmee in bepaalde mate de continuïteit met de voorgangers werd hersteld. Het vulde dynamisch en met glans de leemte die ontstaat bij door instellingen beheerde complexen.

Het hoofdmotief en de collectie van het museum bevat een veelzijdige horizontale structuur van onderwerpen en objecten welke in verticale zin doorkruist wordt door grote verschillen in kwaliteit. Met dit gegeven van een moeilijke collectie en zijn persoonlijke wijze van beheer heeft Adriaan Vliegenthart met zijn medewerkers een museum neergezet dat bij vele de aandacht trekt.¹⁴

Voor de Oranjes heeft J.B. van Asbeck een podium geschapen om zich te kunnen presenteren, Adriaan W. Vliegenthart bracht dit podium tot leven, *Het Loo een Paleis als Museum; journaal van een restauratie* doet daar verslag van.¹⁵ Een mooi boek met veel informatie.

Theo Wit

Het boek is te bestellen bij:

Paleis Het Loo Nationaal Museum

Koninklijk Park 1

7315 JA Apeldoorn.

Tel. 055 5772400.

¹ Een verslag van de ministerraad vermeldt de datum 1-1-1972 i.p.v. 1-4-1972.

² Dolfijnensprong; 1972 blz. 16-17, Marot etc.; 1982 blz. 98-103.

³ Stoffen etc.; o.a. blz.166-169, Aurora damast; 1981 blz. 89 & 1999 blz. 204-205. Het morgenrood zou gelijk zijn aan de kleur oranje, waardoor de combinatie 'nassau' blauw en oranje ontstaat. Het huidige rode statiebed werd in 1995 verworven en vervangt sinds 1999 het blauwe bed, een bruikleen afkomstig van kasteel Keppel (Gld.).

⁴ Van der Wijck 1982; blz. 203.

⁵ 1978 blz. 57, in H.C. Bouma, *Een authentieke lusthof - de discussie over de restauratie van koninklijk paleis Het Loo*, doctoraalscriptie O.U. Heerlen 1997; blz. 66.

⁶ D. Lowenthal e.a., *Our past before us, why do we save it*, London 1981; blz. 231.

⁷ Voor de situatie van juni 1984 zie: *Bouwhistorische documentatie*, deel V Tuinen; blz. 70. De vormgeving van de huidige Venusfontein heeft drie fases gehad:

1e: Juni 1984: Venusbeeld, sokkel bezet met kleine schelpen omgeven door koperen rietstengels met stofgoud, tritonen van Nancy met stofgoud + spuitmonden in de vier uitzwenkende zones van de fontein.

2e: Juli 1988: Venusbeeld, sokkel met kleine schelpen, koperen rietstengels met stofgoud, tritonen van Chatsworth met bladgoud + vier zwanen met bladgoud (afgietsels: origineel door Jan van Nost ± 1701, Rousham House, UK).

3e: Heden: Venusbeeld, sokkel met grote schelpen, koperen rietstengels met stofgoud, tritonen van Chatsworth met bladgoud + vier zwanen met bladgoud (afbeelding blz. 119).

Reparaties en aanpassingen hadden eveneens plaats aan het Herculesbeeld (blz. 134). Het oorspronkelijke model, Romeins 1ste of 2de eeuw met moderne restauraties, werd anderhalf maal vergroot en gekeerd. Bij de draken hadden reparaties plaats aan de poten, vleugels en staarten.

⁸ De hoofdlijnen van het mathematische raster van de benedentuin zetten zich voort in de boventuin. Uit niet gepubliceerde gegevens van vervolgonderzoek n.a.v. de onderzoeksgegevens van K.J. van Nieukerken te Zwolle is gebleken dat de aanleg van 1684 uitgangspunt is geweest bij het vergroten van de tuin. De huidige aanleg is als één ontwerp te zien. Van de gehele aanleg van colonnade, tuin, paleis, cour en de beplanting voor de cour blijkt dat de Venusfontein (Koningin Mary) het middelpunt van het ontwerp is. De Herculesfontein (Koning-Stadhouder) en het bordes van de hoofdtrap van het achterterras vormen elkaars pendanten. Zo is er een gelijke relatie tussen de Koningsfontein en de Dolfijnsprong op de Cour alsmede de gebogen opzet van de beplanting voor de Cour en de Colonnade. Een ander voorbeeld is de verbinding tussen de kabinetten van de Koning-Stadhouder en Koningin Mary en het hart van de twee rechthoekige parterres in de boventuin waar de in 1912 door Z.K.H. prins Hendrik (1876-1934) geschonken Lodewijk XIV vazen afkomstig van de buitenplaats Kweekhoven aan de Vecht (U) staan opgesteld. De 17de eeuwse tuin op De Voorst (Gld.) blijkt een vrijwel identieke ontwerpgedachte te hebben.

- Prenten van Romein de Hooghe (ca. 1698) en P. Schenck (1702) van de boventuin tonen de oorspronkelijke parterres van voor de rococo aanleg. Dergelijke parterres met gedeelde plate-bande komen ook voor in de 17de eeuwse boventuin op De Voorst (Gld.).

- Ozinga 1938; blz. 53 & 129, dateert de plattegrond van Ch. P. van Staden rond 1730 en legt een verband met werkzaamheden i.v.m. de meerderjarigheid van Prins Willem IV (1711 - 1751). Het is mogelijk dat Daniel Marot (1661-1752) nog aan dit ontwerp gewerkt heeft omdat Van Staden meer als praktische uitvoerder werd gezien.

- Voor Rococo-tuinen zie; M. van den Broeke, *Jan Arends, Buitenplaatsen op Walcheren*, Alphen aan den Rijn 2001, blz. 12-30.

⁹ Carla Oldenburger-Ebbers; blz. 209 noot 54, L.R.M. van Everdingen-Meyer; blz. 82 & *Bouwhistorische documentatie deel 1 Algemeen*; blz. 39. Zij was eveneens de auteur van *De lusthof het Loo*, Den Haag 1974, een vertaling van Harris 1699 met tal van prenten uit de 17de en 18de eeuw.

¹⁰ Treillage; tekeningen, totaal zes stuks. Wilhelminazaal; blz. 112.

¹¹ Marot: Harris 1699; blz. 47. Bentinck: De Jong 1993; blz. 68-76. De Jong overschat de theoretische bijdrage en onderschat de noodzakelijke bijdrage van vakmensen bij het omzetten en inpassen van een idee in het totaal van ontwerp en realisatie. Van Nieukerken: *Bouwhistorische documentatie deel 1 Algemeen*, blz. 36.

¹² "Oude/Witte Loo": W. Meulenkamp / T. Wit, maart 2002.

Hieraan is nog toe te voegen: 't voormalige interieur van de vestibule, de huidige Wilhelminazaal (143-149) had op de oorspronkelijke plaats behouden kunnen blijven, zelfs Het Witte Loo had aan de courzijde bewaard kunnen blijven. Door Wilhelmina kreeg Het Witte Loo voor velen de dimensie van een symbolisch verzetsmonument.

¹³ Door het wettelijke verbod op het verwerken van zandsteen is gekozen voor een betonmengsel dat met de traditionele bewerking door middel van 'frijnen' zandsteen zoveel mogelijk benaderde. Kunststof werd toegepast bij het afgieten van sommige beelden. Het water van de fontein wordt via een gesloten systeem rondgepompt vanuit een waterkelder met 1 miljoen liter inhoud. Op Het Loo spuiten de fontein daardoor dagelijks, terwijl dit bijvoorbeeld in Versailles een keer per twee weken het geval is.

¹⁴ Het Loo is een veelzijdig museum geworden, niet alleen de Oranjes of ons vorstenhuis worden gepresenteerd, maar ook architectuur, interieurkunst, meubelen, schilderijen, wandbespanningen, decoratieve kunst en tuinkunst alsmede het voor het publiek toegankelijke landschapspark met het enkele keren in mei toegankelijke park van 't Oude Loo.

- Een zelfde leemte, o.a. door onpersoonlijk beheer, doet zich voor bij door stichtingen of instellingen beheerde buitenplaatsen en parken.

¹⁵ Dr. A.W. Vliegthart nam 28 juni 1999 afscheid als museumdirecteur. Hare Majesteit en leden van Haar Huis drukten hun waardering uit door het verlenen van een huisorde.

LITERATUUR:

W. Harris, *A description of The Kings Royal Palace and Gardens at Loo*, London 1699.

E. de Jong, *Natuur en Kunst, Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650- 1740*, Amsterdam 1993.

M.D. Ozinga, *Daniel Marot*, Amsterdam 1938.

L. Vis e.a., *Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling. Rijksmuseum Paleis Het Loo Apeldoorn*, 5 delen, Den Haag 1991-1993.

H.W.M. van der Wijck, *De Nederlandse Buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn 1982.